

MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL'DAKİ CAMİLERİNDE ÖZGÜN BİÇİMİ BÜYÜK ORANDA BOZULMUŞ OLAN GALERİLER*

GALLERIES WITH HIGHLY DESTROYED AUTHENTICITY IN ARCHITECT SINAN'S MOSQUES IN ISTANBUL

Umut AKYÜZ, Fatma İlknur KOLAY

Gönderim Tarihi: 18.11.2022

Kabul Tarihi: 02.12.2022

Öz Abstract

Günümüze ulaşmış eserleri incelendiğinde Mimar Sinan'ın kendine özgü bir üslup oluşturmayı başarabilen bir mimar ve sıra dışı bir tasarımcı olduğu anlaşılmaktadır. Mimar Sinan'dan kalan mimari mirası, özellikle de bazı tasarım ilkeleriyle anlamak ve değerlendirebilmek günümüz mimarisi için de önem taşımaktadır. Söz konusu mirasın bir yönüyle değerlendirilmesi amacıyla Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinin ve bu camilerin tasarımında çok önemli etmenler arasında yer alan galerilerin mimari özelliklerine göre özel olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada; Mimar Sinan'ın İstanbul'daki bazı camilerinde yer alan galerilerde ilk yapım tarihlerinden sonra oluşan büyük değişim ya da farklılaşmalar ele alınmıştır. Özgünlüğü büyük oranda bozulmuş olan bu tür galerilerin Haseki Hürrem Sultan Camisi, Molla Çelebi Camisi ve Atik Valide Sultan (Nurbanu) Camisi'nde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu yapılarıdaki galerilerin mimari özellikleri incelenmiş ve Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde yer alan diğer galerilerle karşılaştırması yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mimar Sinan, İstanbul, Cami, Galeri.

Sinan the Architect was an architect and an extraordinary designer who was able to create a unique style. Understanding and evaluating the architectural heritage left by Sinan the Architect, especially with some of his design principles, is also important for today's architecture. In order to evaluate this heritage in one aspect, the mosques of Sinan the Architect in Istanbul and the galleries, which are among the most important elements in the design of these mosques, should be examined according to their architectural features. This study was based on the galleries in some of the Sinan the Architect's mosques and the changes or differences seen in these galleries after the first construction dates. It was determined that such galleries, whose originality has been largely damaged, are located in Haseki Hürrem Sultan Mosque, Molla Çelebi Mosque and Atik Valide Sultan (Nurbanu) Mosque. The architectural features of the galleries in these buildings were examined and compared to other galleries in Sinan the Architect's mosques in Istanbul.

Keywords: Architect Sinan, Istanbul, Mosque, Gallery.

* Bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde, sorumlu yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürütülen doktora tezinden türetilmiştir.

- **Alıntılama:** Akyüz U., Kolay F. İ. (2022). Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Özgün Biçimi Büyük Oranda Bozulmuş Olan Galeriler. Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 3(5), 93-110.
- **Sorumlu Yazar:** Umut Akyüz, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programı doktora öğrencisi, akyuzu@itu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4085-2817.

Giriş

Mimari özelliklerine göre incelendiğinde Mimar Sinan tarafından yapılan camiler; mekân oluşumları, kütle tasarımları, cephe düzenleri, strüktürel özellikleri ve bezeme anlayışlarıyla kendilerinden önceki camilerden farklılık göstermektedirler. Bu camilerden İstanbul'da yer alanlar ise Mimar Sinan'ın kendisinin şahsen nezaret etme olasılığının yüksek olduğu yapılardır. Üst düzey bir tasarım anlayışının görüldüğü bu camiler Tezkiretü'l Ebniye'de yer alan Mimar Sinan'ın diğer camilerinden birçok örneğe göre özel bir karaktere sahiptirler. Bu yapılar birbirlerinin tekrarı olmamakla beraber tasarımlarına ve yapısal özelliklerine göre incelendiğinde kendi içlerinde ortak bir karakter göstermektedir.

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinin mimari özellikleriyle ilgili çok detaylı araştırılmamış konulardan birisi de galerilerdir. İç veya dış mekânda yer alan galeriler bu tasarımları özel ve farklı kılan önemli yapı öğeleri arasındadır. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki 13 adet camisinde özgünlüğü büyük oranda korunmuş galeriler yer almaktadır. Özgün biçimi büyük oranda bozulmuş olan galerilerin yer aldığı 3 adet cami de tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda bu camilerin genelinde doğu/batı ve kuzey duvarlarında iç mekân galerilerinin yer aldığı saptanmıştır. Doğru/batı duvarlarındaki iç mekân galerilerinin güney duvarına bir miktar uzatıldığı camiler de bulunmaktadır. Bazı camilerde harimi üç ya da dört yönde kısmen çevreleyen galerilerle iç mekânda adeta bir üst kat oluşturulmuştur. Bu örneklerden farklı olarak küçük alanlar kaplayan, yapı duvarlarındaki payandaların arasında konumlanan ya da giriş kapılarının üzerinde yer alan iç mekân galerileri de bulunmaktadır. Dış mekân galerilerine ise bu camilerin sadece doğu ve batı cephelerinde yer verilmiştir. Bazı camilerde sadece iç mekân galerileri yer alırken sayıca az olan bir kısım camilerde ise iç ve dış mekân galerinin ikisi birden kullanılmıştır. Aynı duvarda farklı kotlarda konumlanan galerilerle iki katlı galeri uygulamaları da tespit edilmiştir. Bu tür uygulamalar ise hem iç mekân galerileri, hem de dış mekân galerilerinde bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki galerilere özel bir önem verdiği, mimari özellikleri, mekân ve kütle tasarımına etkileri, planlama ve taşıyıcı sistemle olan ilişkileri bakımından özgün galeri tasarımları yaptığı tespit edilmiştir.

Örtü yükünün düşey taşıyıcı, kemer ve payandalarla karşılandığı, gelişmiş bir strüktür sisteminin kullanıldığı Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde büyük boyutlu payandalara yer verilmiştir. Payandalar yapı duvarlarına göre iç ya da dış mekâna yönlendirilmiş, payandaların arasında oluşan derin boşluklar galerilerle kısmen doldurulmuş ve payanda boyutlarının genelde büyük tutulması nedeniyle yapı duvarlarında ortaya çıkan ağır düşey etkilerin dengelenmesi duvar yüzeylerinde yatay etkiler oluşturan galerilerle sağlanmıştır. İç ya da dış mekân cephelerinde boyutlarındaki büyüklük nedeniyle payandalar tekil öğeler olarak öne çıkmış, galerilerin kullanımıyla payandaların cephe ve kütleyle bütünleşmesi sağlanmış, böylece galerilerin kullanımıyla strüktürün kütle biçimlenmesindeki ağır etkisi yumuşatılmıştır. Payandaların yapı duvarlarındaki konumları ve bu konumlara göre galerilerin biçimlenmesiyle iç ve dış mekân cephe tasarımları birbirinden farklılaşmış, çok büyük bir çeşitlilik oluşturulmuş ve görsel açıdan daha bütüncül cephe tasarımları elde edilmiştir. İç ya da dış mekân cephelerindeki dolu ve boş oranlarında denge elde edilmiş, hareketli cephe

tasarımları ortaya konmuş, sıradanlık giderilmiş ve galerilerle oluşturulan yatay düzenlemeler aynı zamanda cephelerde gölgeli yüzeylerin oluşmasını sağlamıştır. Cephelerde elde edilen ışıklı-gölgeli ya da aydınlık-karanlık bölgeler ise cephe kompozisyonuna farklı bir karakter vermiştir. Bu özellik dış mekân galerilerinin kullanımında yoğun olarak görülmesine karşılık iç mekân cephelerinin genelinde de benzer biçimde yer almıştır. Böylece galeriler cami strüktür sisteminden kaynaklı görsel sorunların çözümünde ve strüktür sisteminin mimariyle bütünleştirilmesinde önemli bir yapı ögesi olarak kullanılmıştır.

Galeriler payandaların arasındaki derin boşlukları doldurmanın yanında bazı örneklerde farklı mekân tasarımları oluşturmada kullanılmış ve iç mekân karakterini tanımlayan en önemli yapı öğeleri arasında yer almıştır. Özellikle Rüstem Paşa Camisi'yle birlikte galerilerin iç mekândaki parçalanmışlığın giderilmesi ve harime mekânsal bir bütünlük getirilmesinde, mekân oluşumlarının çeşitlendirilmesinde ve üç boyutlu olarak düşünüldüğünde farklı mekân algılarının elde edilmesinde etkin biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Benzer biçimde Kadirga Sokollu Mehmet Paşa Camisi, Zal Mahmut Paşa Camisi ve Kılıç Ali Paşa Camisi iç mekân galerilerinin merkezi kubbeyi taşıyan ayaklara kadar uzamasıyla ayrıca yatay bir etki oluşturulmuş ve bu ayakların harim içerisindeki ağır düşey etkileri de hafifletilmiştir. Merkezi mekâna kadar uzayan iç mekân galerileriyle merkezi mekânın sınırları belli edilmiş ve galerilerle çevrenmesiyle sahınlar daha tanımlı mekânlar olmuştur. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi ve Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nde ise iç mekân galerileri merkezi mekâna tam ulaşmamakta ve sahınların yarısına yakın kısmını kaplamaktadır. Merkezi mekânı üç ya da dört yönde çevreleyen bu galerilerle sahınların büyük bir kısmı merkezi mekâna dâhil edilmiş ve farklı bir mekân etkisi elde edilmiştir. Galerilerin mekâna sıra dışı bir etkisi ise Mesih Mehmet Paşa Camisi ve Nişancı Mehmet Paşa Camisi'nde oluşturulmuştur. Bu camilerdeki iç mekân galerileri alt kattaki dış mekân galerilerinin veya açık/kapalı mekânların üzerinde yer almakta ve üst kotta merkezi mekâna kadar uzamaktadırlar. İç mekân galerileriyle merkezi mekânı doğu/batı ve kuzey yönlerinde çevreleyen ve sınırlarının dışına doğru uzayan bir galeri katı elde edilmiş, bu galeri katıyla üst kotta üç yönde genişleme sağlanmış, dolayısıyla alt ve üst kotlara göre mekân algısında farklılıklar oluşturulmuştur. Mekândaki etkilerinin yoğunluğunun çok fazla olması Mimar Sinan'ın bu galerileri camilerin inşaatı öncesinde yapıyı iç ya da dışta biçimlendiren ana etmenlerden biri olarak ele aldığını, galerilerin tasarımına önceden karar verdiğini ve buna göre yapının genel tasarımında galerilerin etkin olarak kullanıldığını göstermektedir. Mekân, kütle ve cephe biçimlenmesine göre bu uygulamalardan farklı olup camilerin genel tasarımında birincil etmenler arasında yer alan galeriler ise ayrıca Piyale Paşa Camisi, Zal Mahmut Paşa Camisi ve Kılıç Ali Paşa Camisi'nde bulunmaktadır.

Mimar Sinan Dönemi camilerinde yer alan galerilerle ilgili olarak çok az sayıda akademik çalışma ve araştırma bulunmaktadır. Söz konusu galerilerle ilgili yapılan ilk önemli incelemelerden biri Semra Ögel'e aittir. "Şehzade Mehmet Camii'nin Dış Yan Sofaları" adlı makalesinde bu camide yer alan dış mekân galerilerini sofa olarak tanımlamıştır. Bu mimari öğeleri sofa sözcüğüyle tanımlamasına karşılık dış yan mahfiller, yan revaklar ve yan galeriler olarak da isimlendirilebileceğini belirtmiştir. Aynı makalede Mimar Sinan Mimarisi'nde

Süleymaniye ve Selimiye Camisi'ndeki dış mekân galerilerine de değinmiştir. Konut mimarisine ait bazı tasarım özelliklerinin galeri uygulamalarıyla camiler gibi bazı anıtsal yapılara aktarıldığını, anıtsal ve sivil mimari arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığını savunmuştur (Ögel, 1990:156-157). Aynı yazarın "Anıtsal Mimari ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bir Bakış" adlı makalesinde de galerilerle ilgili benzer görüşleri bulunmaktadır (Ögel, 1996:52).

Nil Çamay tarafından İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Mahfiller" adlı yüksek lisans tezinde ise Mimar Sinan tarafından inşa edilen İstanbul'daki camilerde yer alan galeriler, hünkâr mahfilleri ve müezzin mahfilleri incelenmiştir. Tezde söz konusu camilerde yer alan bazı galeriler de mahfil olarak tanımlanmıştır. Mahfillerin ve galerilerin bazı mimari özelliklerine değinilmiş, ayrıca mahfillerin köken ve gelişimi açıklanmıştır. Mahfil ve galeriler, duvarlarda konumlanma ve birbirleri arasındaki geçiş ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Değerlendirme bölümünde ise mahfil ve galerilerin ulaşımına, taşıyıcı sistem özelliklerine ve yapı elemanlarına göre karşılaştırmalar yapılmıştır.

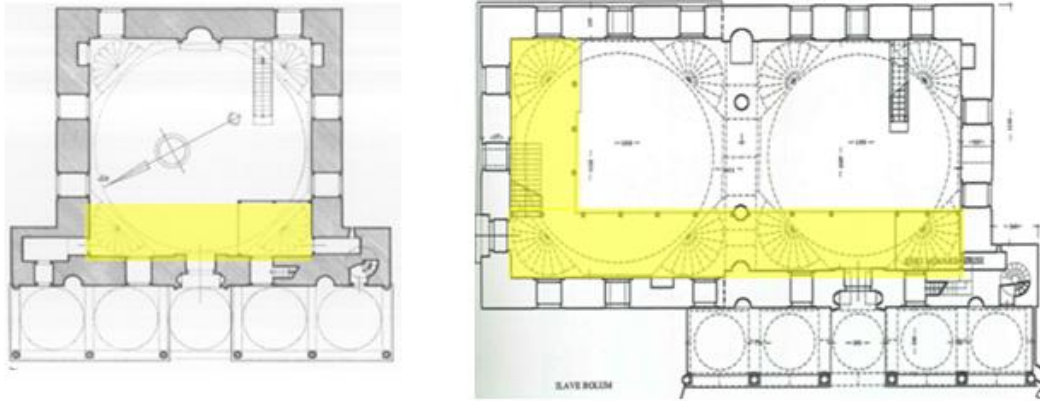
Zübeyde Gözde Kutlu'nun "Mimar Sinan'ın ilk yirmi beş yıllık döneminde (1538-1563) inşa edilmiş, bazı İstanbul Camileri'nde bulunan mahfiller" adlı makalesinde Mimar Sinan'ın 1563 yılı öncesinde inşa ettiği camilerdeki mahfil ve galeriler incelenmiştir. Bu camilerdeki iç mekân galerilerinin mahfil, dış mekân galerilerinin revak olarak tanımlandığı çalışmada ilk önce mahfillerin kökeni, tarihsel gelişim süreci ve mimari özellikleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma kapsamındaki camilerde yer alan mahfil ve galeriler, "mekân içinde mahfillerin yeri" ve "mahfiller arası ilişki" başlıkları altında bazı sınıflandırmalar yapılarak incelenmiştir. Makalede daha çok iç mekândaki mahfil ya da galerilere odaklanılmış, dış mekân galerilerine ise sınıflandırmalarda yer verilmeden kısaca değinilmiştir (Kutlu, 2015:171).

Mimar Sinan camilerindeki galerilerle ilgili çalışmalar genellikle tek yapı özelinde yapılmış ya da az sayıda yapı belirlenerek oluşturulmuş, kapsamlı ve bütüncül araştırmalar değildir. Bu çalışmalar kapsamında ele alınan bazı camilerdeki galerilerin ise ilk yapım tarihlerine göre özgünlükleri büyük oranda bozulmuştur. Bazı özgün bölümlerin ya da yapı öğelerinin de yer aldığı söz konusu galerilerde, Mimar Sinan Dönemi sonrasında biçimsel olarak büyük değişiklikler yer almaktadır. Mimar Sinan'ın galerilerle ilgili ortaya koyduğu mimariyi değerlendirirken bazı hatalı yorumlamalara neden olmasından dolayı bu tür galerileri ayrı olarak ele almak gerekmektedir. Bu makale kapsamında ise özgün biçimi büyük oranda bozulmuş olan galeriler tespit edilmiş ve ilk yapım tarihlerine göre özgünlüğü büyük oranda korunmuş galerilere göre ayrı olarak ele alınmalarının gerekliliği ortaya konmuştur. Ayrıca Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde yer alan ve özgünlüğü büyük oranda korunmuş galerilerin mimari özellikleri genel olarak ele alınmıştır.

İstanbul'da konumlanan Mimar Sinan camilerinden Haseki Hürrem Sultan Camisi, Molla Çelebi Camisi ve Atik Valide Sultan (Nurbanu) Camisi'nde yer alan galeriler özgünlükleri büyük oranda bozularak günümüze gelmiştir. İlk yapımlarından sonraki dönemlerde bu camilerden bazılarının genişletme amacıyla özgün plan şemaları değiştirilmiş ve galerilerde büyük

değişikler yapılmıştır. Bazılarında ise büyük bir yangın sonrası galerilerde benzer biçimde değişikliklere gidilmiştir. Ayrıca bazı örneklerde galerilere hünkâr mahfili gibi yeni eklemeler de yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında söz konusu camilerde yer alan galerilerin günümüzdeki durumlarına göre mimari özelliklerine kısaca değinilmiş, çeşitli incelemeler sonucunda galerilerle ilgili elde edilen bazı çıkarımların tekil olarak anlatılmasına çalışılmıştır. Ayrıca bu galerilerin Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde yer alan ve özgünlüğü büyük ölçüde korunan diğer galerilerle karşılaştırılması yapılmıştır.

İlk yapımı 1538-1539 yılına tarihlenen Haseki Hürrem Sultan Camisi tek kubbeli bir yapı olup 1612 yılında genişletilmiştir. 1612'de yapıya doğu yönünde asıl harim alanına yakın ikinci bir mekân eklenmiş ve iki kubbeli bir camiye dönüştürülmüştür (Kuran, 1986:38). Günümüze bu şekliyle gelen camide kuzey ve doğu duvarları boyunca uzanan muhdes iç mekân galerileri bulunmaktadır (Görsel 2). Caminin ilk yapılan kısmında, giriş kapısının batısında yer alan ve kuzey duvarının içerisinde yukarı kota çıkışı sağlayan kâgir bir merdiven yer almaktadır. Bu tür bir merdivenin bulunması caminin ilk yapımında da kuzey duvarında bir galeriye ya da bir müezzin mahfiline yer verildiğini göstermektedir (Görsel 1).

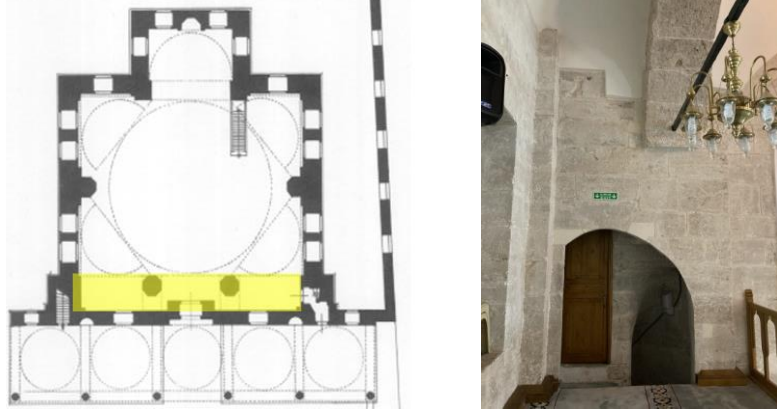

Görsel 1. Haseki Hürrem Sultan Camisi'nin ilk yapım tarihi olan 1538-1539 yıllarındaki durumunu gösteren restitüsyon (solda), yapının günümüzdeki planı (sağda).

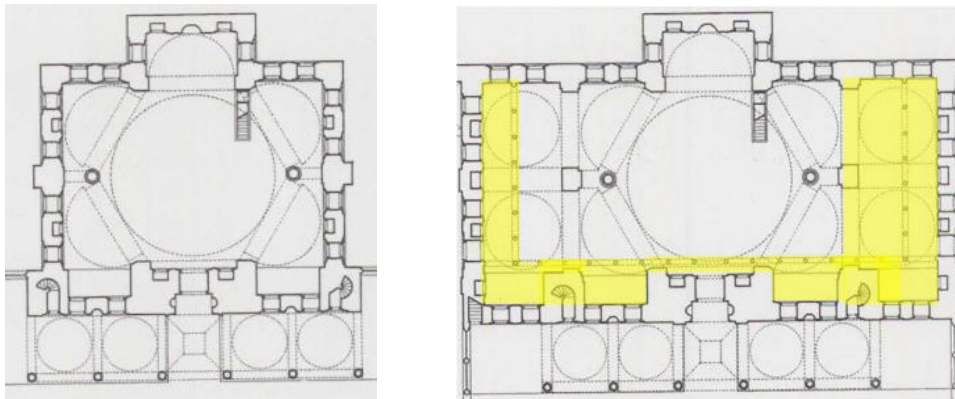
Görsel 2. Haseki Hürrem Sultan Camisi kuzey duvarının batı kısmında yer alan iç mekân galerilerinden bir görünüm.

Yapımı 1561-1566 yıllarına tarihlenen Molla Çelebi Camisi'nde kuzey duvarı boyunca uzanan ahşap bir iç mekân galerisi bulunmaktadır. Bu galerinin 1 Mart 1823 tarihindeki yangından sonra eskisinin yerine yapıldığı ya da değiştirildiği bilinmektedir (Ayvansarayî, 2001:485). Caminin özgün halinde de kuzey duvarı boyunca iç mekân galerilerinin bulunma olasılığı yüksektir. Yapıda kuzeybatı yönündeki minarenin merdiveninden ve kuzey duvarının doğu köşesinde konumlanan payandanın içerisindeki kâgir merdivenden galeri katına çıkışların yer alması bu olasılığı desteklemektedir (Görsel 3).

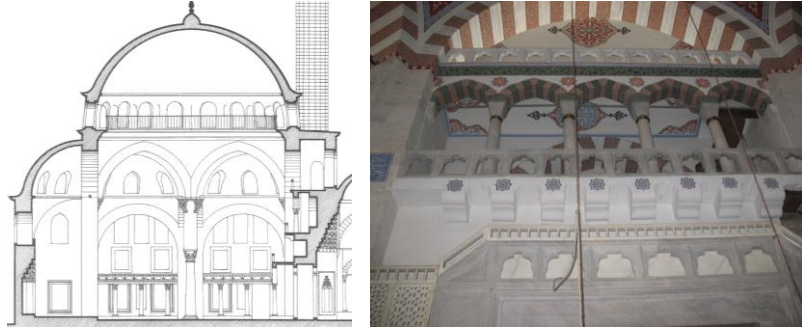

Görsel 3. Molla Çelebi Camisi planı (solda), Molla Çelebi Camisi kuzey duvarının doğu köşesindeki galeri merdiveni (sağda).

İlk yapımı 1570-1579 yılları arasına tarihlenen Atik Valide Sultan Camisi 1583 yılında caminin ilk mütevellisi Pir Ali isimli bir kişinin talebi üzerine Mimar Sinan'ın bir yardımcısı tarafından doğu ve batı yönünde ikişer küçük kubbe eklenerek genişletilmiştir (Kuran, 1986;187). Günümüze bu plan şemasıyla gelen camide doğu/batı ve kuzey duvarları boyunca uzanan bir galeri katı bulunmaktadır (Görsel 4). Ayrıca bu galeri katından farklı olarak kuzey duvarında giriş kapısının üzerinde iki katlı iç mekân galerileri yer almaktadır. Camide doğu/batı ve kuzey duvarları boyunca uzanan galeri katının yapıya sonradan eklendiği, tasarım ve biçim özelliklerine göre Mimar Sinan camilerindeki galerilerden farklılaştığı görülmektedir. Batı duvarında konumlanan hünkar mahfili 2. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) yapılmıştır (Tanman, 1991:69). Kuzey duvarında giriş kapısının üzerindeki iki katlı iç mekân galerilerinin ise özgün olma ihtimali yüksektir (Görsel 5).

Görsel 4. Atik Valide Sultan Camisi'nin ilk yapım tarihi olan 1570-1579 yıllarındaki durumunu gösteren restitüsyon (solda), yapının günümüzdeki planı ve galerileri (sağda).

Görsel 5. Atik Valide Sultan Camisi'nin günümüzdeki kesiti (solda), yapının kuzey duvarında giriş kapısının üzerindeki iki katlı iç mekân galerileri (sağda).

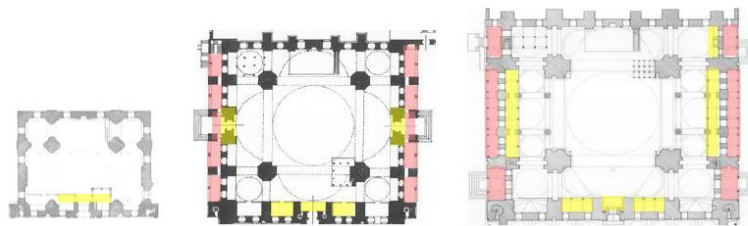
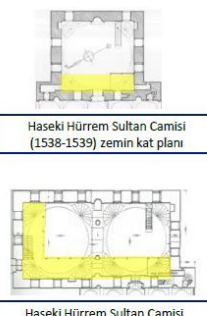
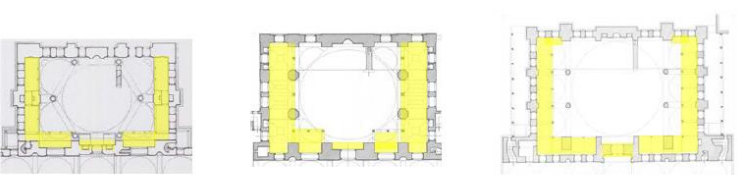
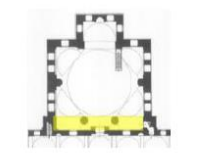
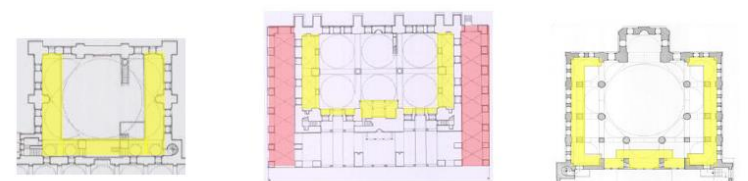
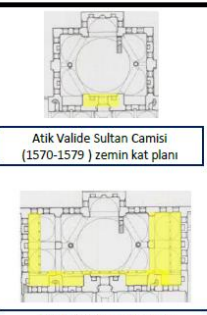
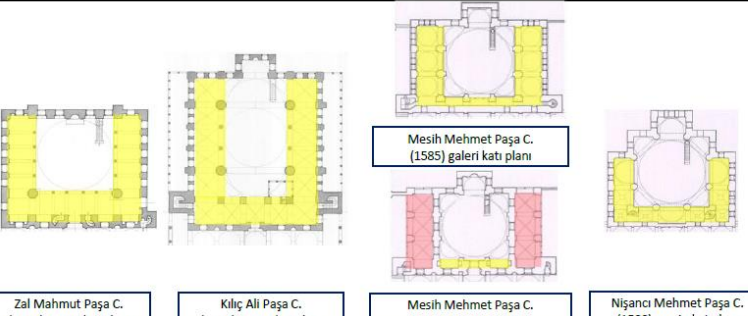
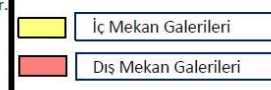
Yöntem

Mimar Sinan'ın tezkerelerde kayıtlı 336 adeti İstanbul'da olmak üzere toplamda 477 yapısı bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre Mimar Sinan'ın İstanbul'da 46 camisi bulunmaktadır. İstanbul'da yer alan 46 caminin ise 40 adeti günümüze ulaşmıştır (Kuran, 1986:271). Günümüze ulaşan camilerden 13 tanesinde özgünlüğü büyük oranda korunmuş galeriler bulunmaktadır. Bu camiler Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi (1547), Şehzade Mehmet Camisi (1548), Süleymaniye Camisi (1557), Kara Ahmet Paşa Camisi (1558), Rüstem Paşa Camisi (1562), Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi (1565), Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Camisi (1571), Piyale Paşa Camisi (1573), Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi (1577), Zal Mahmut Paşa Camisi (1580), Kılıç Ali Paşa Camisi (1581), Mesih Mehmet Paşa Camisi (1585) ve Nişancı Mehmet Paşa Camisi (1588) olarak belirlenmiştir. Söz konusu camilerdeki galerilerin mimari ve yapısal özelliklerine ilişkin incelemeler, analizler ve bazı sınıflandırmalar yapılmıştır. Yer aldıkları caminin taşıyıcı sistemiyle ilişkilendirilmelerine, duvarlarda konumlanmalarına, sürekliliklerine, girişlerine, kapladıkları alanlara, yapı elemanlarına, cephe kompozisyonuna etkilerine ve çeşitli tasarım özelliklerine göre sınıflandırılan galerilerin birbirinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Her ne kadar birbirinden farklı tasarımlar olsa da kronolojik olarak değerlendirildiklerinde yapım tarihleri birbirlerine yakın olan bazı camilerdeki galerilerin benzer mimari özellikler gösterdiği saptanmıştır. Dolayısıyla Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde yer alan galeri uygulamalarında kronolojik bir gelişim ya da değişim sürecinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sürecin kendi içerisinde dört döneme ayrıldığı, her bir dönemde üç ya da dört galerili caminin bulunduğu ve bu dönemlerin kendine özgü bazı özelliklerinin olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla Mimar Sinan'ın belirlenen zaman aralıklarında galeri tasarımlarıyla ilgili kararlarının farklılaştığı anlaşılmıştır (Tablo 1).

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki yapılarından Haseki Hürrem Sultan Camisi, Molla Çelebi Camisi ve Atik Valide Sultan Camisi'ndeki galerilerde ise sadece bazı bölümlerin ya da bazı yapı elemanlarının büyük oranda özgün olarak günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Bu makalede ise kalan izler doğrultusunda bazı saptamalar yapılarak söz konusu üç camide yer alan galerilerin özgün durumları üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği camilerde yer alan galerilerdeki kronolojik gelişim ve değişim süreci içerisindeki durumları da tespit edilmiştir. Ayrıca Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde yer alan ve özgünlüğü büyük oranda korunmuş olan galerilerle karşılaştırmalar yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde yer alan galeriler.

TABLO 1	MİMAR SİNAN'IN İSTANBUL'DAKİ CAMİLERİNDE YER ALAN GALERİLER	
	ÖZGÜN BİÇİMİ BÜYÜK ORANDA KORUNMUŞ OLAN GALERİLER	ÖZGÜN BİÇİMİ BÜYÜK ORANDA BOZULMUŞ OLAN GALERİLER
1547 - 1557 ARASINDAKİ VE ÖNCESİNDEKİ CAMİLER	 <p>Üsküdar Mihrimah Sultan C. (1547) zemin kat planı</p> <p>Şehzade Mehmet Camisi (1548) zemin kat planı</p> <p>Süleymaniye Camisi (1557) zemin kat planı</p>	 <p>Haseki Hürrem Sultan Camisi (1538-1539) zemin kat planı</p> <p>Haseki Hürrem Sultan Camisi (1612 sonrası) zemin kat planı</p>
1558 -1570 ARASINDAKİ CAMİLER	 <p>Kara Ahmet Paşa Camisi (1558) zemin kat planı</p> <p>Rüstem Paşa Camisi (1562) zemin kat planı</p> <p>Edirnekapı Mihrimah Sultan C. (1565) zemin kat planı</p>	 <p>Molla Çelebi Camisi (1561-66) zemin kat planı</p>
1571 -1579 ARASINDAKİ CAMİLER	 <p>Kadırga Sokollu Mehmet Paşa C. (1571) zemin kat planı</p> <p>Piyale Paşa Camisi (1573) zemin kat planı</p> <p>Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa C. (1577) zemin kat planı</p>	 <p>Atik Valide Sultan Camisi (1570-1579) zemin kat planı</p> <p>Atik Valide Sultan Camisi (1583 sonrası) zemin kat planı</p>
1580 -1588 ARASINDAKİ CAMİLER	 <p>Zal Mahmut Paşa C. (1580) zemin kat planı</p> <p>Kılıç Ali Paşa C. (1581) zemin kat planı</p> <p>Mesih Mehmet Paşa C. (1585) galeri katı planı</p> <p>Mesih Mehmet Paşa C. (1585) zemin kat planı</p> <p>Nişancı Mehmet Paşa C. (1588) zemin kat planı</p>	
* Tablodaki çizimlerden Piyale Paşa Camisi'nin planı İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden temin edilmiştir. Diğer camilerin planları için Ali Saim Ülgen ve Abdullah Kuran tarafından hazırlanan röleveller kullanılmıştır.		 <p>İç Mekan Galerileri</p> <p>Dış Mekan Galerileri</p>

Bulgular ve Tartışma

Haseki Hürrem Sultan Camisi (1538-1539) 1612 yılında genişletilerek özgün galerilerinde büyük değişiklikler yapılmıştır. Yapının kuzey duvarının kuzeybatı kısmında duvar içerisinde yer alan düz kollu kâgir bir merdiven bulunmaktadır. Üst kotta çıkış sağlayan bu merdivenle günümüzdeki muhdes galerilere ulaşım sağlanmaktadır. Yapı duvarının içine açılan boşluklarda yer alan ve iki yanda yapı duvarlarına oturan taş basamaklardan oluşan bu tür merdivenin benzerleri Üsküdar Mihrimah Camisi, Kara Ahmet Paşa Camisi, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi ve Piyale Paşa Camisi kuzey duvarlarında yer almaktadır (Görsel 6). Özellikle Kara Ahmet Paşa Camisi kuzey duvarında girişin üstündeki iç mekân galerisinin ulaşımı için girişin batısındaki duvarda yer alan tek kollu merdivenle Haseki Hürrem Sultan Camisi kuzey duvarı içerisinde yer alan merdiven biçim olarak benzerlik göstermektedir. Haseki Hürrem Sultan Camisi'nde, Mimar Sinan tarafından erken bir örnek olarak tüm kuzey duvarını kaplayan bir iç mekân galerisi denemesi yapılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Buna karşılık caminin özgün hariminin küçük olması ve kuzey duvarındaki merdivenin üst kotta batı duvarından çıkış vermesi nedeniyle özgün harimin kuzeybatı köşesinde bir müezzin mahfiline yer verilmiş olması da mümkündür.

Görsel 6. Haseki Hürrem Sultan Camisi'nde galeriye ulaşım sağlayan düz kollu kâgir merdiven (solda), Üsküdar Mihrimah Camisi'nde benzer özellikler gösteren galeri merdiveni (ortada), Kara Ahmet Paşa Camisi'nde benzer özellikler gösteren galeri merdiveni (sağda).

Molla Çelebi Camisi'nde (1565-1566) kuzey duvarı boyunca uzayan ahşap iç mekân galerisinin 1 Mart 1823 tarihindeki yangından sonra yeniden yapıldığı Hadikatü'l-Cevâmi'de geçmektedir. Bu camiyle benzerlik taşıyan Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerinde galerilerin kâgir olması nedeniyle caminin ilk yapımında büyük olasılıkla kuzey duvarı boyunca uzayan kâgir iç mekân galerilerinin yer aldığı ve sonrasında bunların ahşap konstrüksiyonlu bir galeriye dönüştürüldüğü söylenebilir. Camide galerilerle ilişkisi olan merdiven ve pencereler gibi bazı mimari öğeler incelendiğinde de yapının özgün halinde kuzey duvarında iç mekân galerilerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Caminin kuzey duvarının doğu köşesindeki payandanın içerisindeki taş basamaklı dönel bir merdivenle muhdes iç mekân galerisine çıkış verilmiştir. Bu merdivenle günümüzdeki galeriye ulaşıldıktan sonra basamaklar devam ettirilmiş ve örtüye çıkış sağlanmıştır. Ayrıca kuzeybatı yönündeki minarenin merdiveniyle de bu galeriye çıkış

verilmiştir (Görsel 7). Bu iki kâgir merdivenden ulaşım sağlanarak üst kotta doğu duvarının kuzeydoğu ve batı duvarının kuzeybatı köşesinde karşılıklı iki çıkışın bulunması yapının özgün halinde de kuzey duvarı boyunca uzayan iç mekân galerilerinin yer aldığını göstermektedir. Yalnız bu galerilerin biçimleri ya da kapladıkları alanla ilgili bir yorum yapmak güçtür. Aralarında kot farkının olup olmadığı konusunda da tam bir tespit yapılamamaktadır. Kuzeydoğu yönündeki payandanın içerisinde yer alan ve galeriye ulaşım sağlayan merdivenin zemin kat girişi son cemaat yeri cephesindeki bir kapıdan sağlanmaktadır. Bu merdivenin sadece dış mekândan girişinin bulunmasına karşılık minare merdiveninin zemin katta hem iç, hem de dış mekândan girişleri bulunmaktadır (Görsel 3).

Görsel 7. Molla Çelebi Camisi kuzey duvarındaki iç mekân galerileri.

Galeri merdivenlerinin haricinde günümüzdeki galerinin döşemesinin oturduğu bazı kemerler de yapının özgün halinde galerilere yer verildiğini göstermektedir. İç mekânda merkezi kubbeyi taşıyan, kuzey yönünde konumlanmış iki ayak bulunmaktadır. Bu ayaklar ve kuzey duvarı arasında galeri kotunda yer alan, Küfeki taşından iki adet yarım daire kemer bulunmaktadır. Boyutları çok küçük olan bu kemerlere günümüzdeki ahşap iç mekân galerisinin döşemesi oturmaktadır. Bu kemerlerin varlığı da ayrıca caminin özgün durumunda iç mekân galerilerine yer verildiğini göstermekte, özgün galeri döşemesinin de bu kemerlere oturduğu anlaşılmaktadır (Görsel 8).

Görsel 8. Molla Çelebi Camisi kuzey duvarındaki iç mekân galerisini taşıyan kemerler.

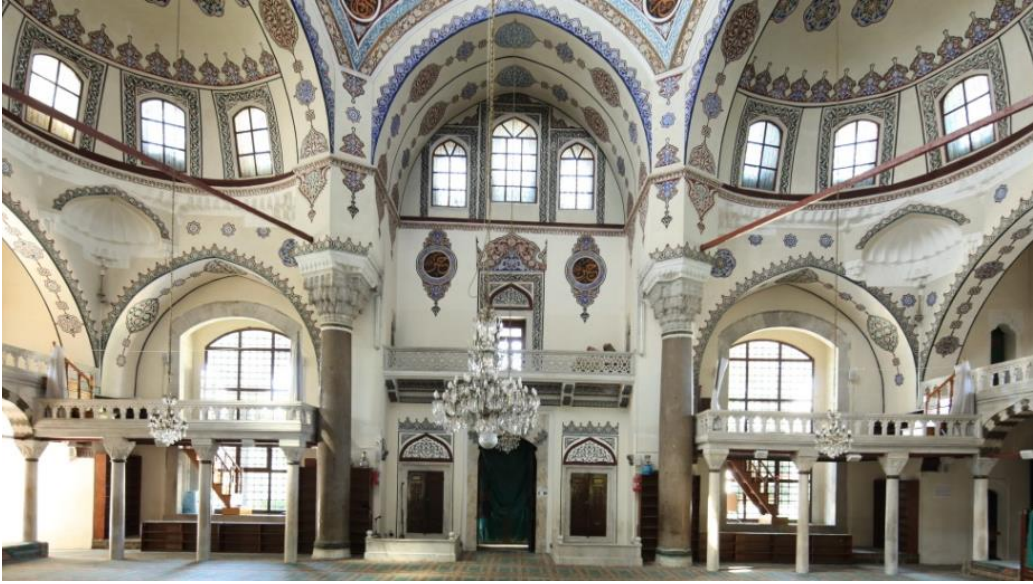
İncelenen Mimar Sinan camilerinde kuzey duvarında giriş kapılarının üzerindeki iç mekân galerilerinin bazılarında son cemaat yeri cephesine açılan bir galeri penceresi bulunmaktadır. Yapım tarihi Molla Çelebi Camisi'ne (1565-1566) yakın örnekler olan Kara Ahmet Paşa Camisi (1558), Rüstem Paşa Camisi (1562), Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi (1565) ve Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nde (1571) kuzey duvarında giriş kapılarının üzerindeki iç mekân galerilerinde bu tür pencereler bulunmaktadır (Görsel 9). Benzer biçimde bir pencere de Molla Çelebi Camisi kuzey duvarında giriş kapısının üzerinde yer almakta ve caminin özgün halinde bu konumda bir iç mekân galerisinin bulunduğunu göstermektedir (Görsel 10). Bu camilerde kuzey duvarındaki tüm payandaların arasında iç mekân galerilerine yer verilmiş ve kuzey duvarında girişin üzerinde yer alan galeriler konsollarla desteklenerek iç mekâna doğru uzatılmıştır. Molla Çelebi Camisi'nin özgün halinde konum ve biçim özellikleri bu örneklerdekine benzer bir galeri düzeninin kuzey duvarında yer alma olasılığının yüksek olduğu saptanmıştır. Harimin küçük olması nedeniyle doğu/batı duvarlarında iç mekân galerilerine yer verilmediği anlaşılmaktadır. Özellikle merkezi kubbenin altı adet düşey taşıyıcı tarafından taşınması yönüyle Kara Ahmet Paşa Camisi ve Molla Çelebi Camisi'nin plan şemaları benzerlik göstermektedir. Ayrıca her iki camide galeri merdivenlerinin konumu ve biçiminde de ortak özellikler bulunmaktadır. Dolayısıyla Molla Çelebi Camisi'nin özgün halinde, Kara Ahmet Paşa Camisi'ndeki gibi kuzey duvarında girişin iki yanında yer alan iç mekân galerilerine ve girişin üzerinde konumlanan bir iç mekân galerisine yer verilmiş olabilir. Yapının özgün halinde, kuzey duvarında girişin iki yanında yer alan iç mekân galerileriyle girişin üzerindeki iç mekân galerisinin aynı kotta konumlandırılarak kuzey duvarı boyunca uzayan bütünlük bir galeri katı yapılmış olma ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir. Eğer bu galeriler arasında yapının özgün halinde bir kot farkı oluşturulduysa, kuzey duvarında girişin iki yanında yer alan iç mekân galerilerinden girişin üzerindeki galeriye geçiş benzer örneklerdeki gibi bazı taş basamaklarla sağlanmış olmalıdır (Görsel 11).

Görsel 9. Kara Ahmet Paşa Camisi son cemaat yeri cephesi ve giriş kapısının üzerinde yer alan galeri penceresi.

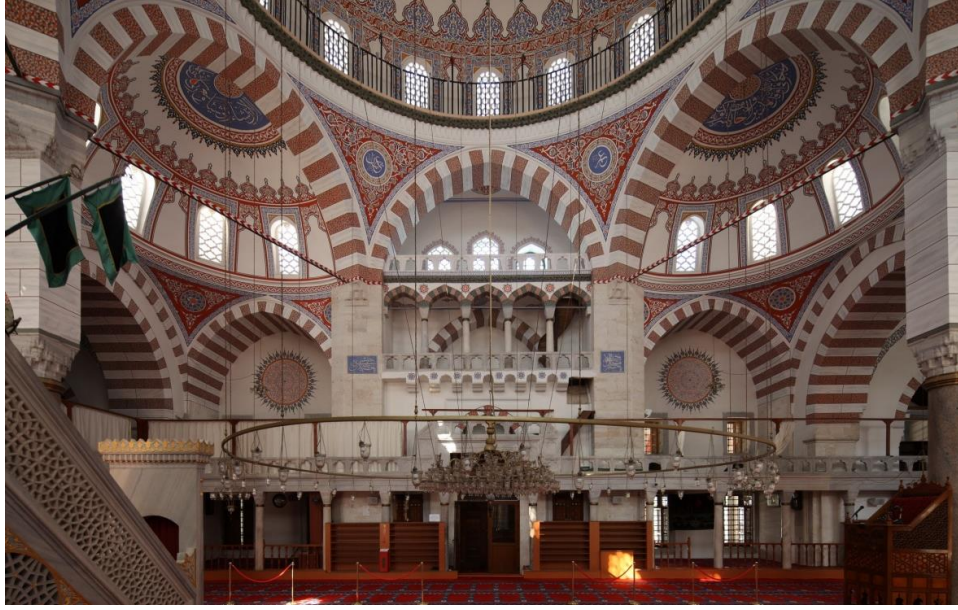

Görsel 10. Molla Çelebi Camisi son cemaat yeri cephesi ve giriş kapısının üzerinde yer alan galeri penceresi.

Görsel 11. Kara Ahmet Paşa Camisi kuzey duvarındaki iç mekân galerileri.

İlk yapımı 1570-1579 yılları arasına tarihlenen Atik Valide Sultan Camisi, 1583 yılında doğu ve batı yönünde ikişer küçük kubbe eklenerek genişletilmiştir (Kuran, 1986: 187). Günümüze bu plan şemasıyla gelen camide doğu/batı ve kuzey duvarları boyunca uzayan bir galeri katı ve bu galeri katından farklı olarak kuzey duvarında giriş kapısının üzerinde iki katlı bir iç mekân galerisi yer almaktadır. Camide doğu/batı ve kuzey duvarları boyunca uzayan galeri katının yapıya 1583 yılındaki genişletme sonrasında eklendiği, tasarım ve biçim özelliklerine göre farklılaştığı görülmektedir. 2. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) eklenen ve Barok özellikler gösteren hünkar mahfili nedeniyle batı duvarındaki galeri, harimin batısında yer alan ayağa ve kuzey duvarında kuzeybatı yönündeki minare kaidesine kadar uzatılmıştır. Kuzey duvarında giriş kapısının üzerindeki iki katlı iç mekân galerisinin ise özgün olma ihtimali yüksektir (Görsel 12).

Görsel 12. Atik Valide Sultan Camisi kuzey duvarındaki iç mekân galerileri.

Caminin ilk yapımındaki boyutları göz önüne alındığında doğu ve batı duvarlarında iç mekân galerilerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca herhangi bir izin bulunmaması da bu savı desteklemektedir. Yapının özgün halinde kuzey duvarında girişin iki yanında iç mekân galerilerine yer verilmemiş olma ihtimali de yüksektir. Kuzey duvarında girişin iki yanındaki iç mekân galerilerine çıkış sağlayacak herhangi özgün bir merdivenin olmaması ve her iki minare merdiveninden de galeri kotunda çıkışların verilmemiş olması bu ihtimali güçlendirmektedir. Günümüzde doğu/batı ve kuzey duvarları boyunca uzayan muhdes galeri katına ulaşım ise iki merdiven tarafından sağlanmaktadır. Birincisi, girişi dış mekândan sağlanan düz kollu kâgir bir merdiven olup kuzey duvarının kuzeydoğu köşesinde yapı duvarı içerisinde yer almaktadır. İkincisi ise kuzey duvarının kuzeybatı köşesinde konumlanan ve galeri döşemesine açılan bir boşluğa oturarak iç mekândan ulaşım sağlayan ahşap bir merdivendir. Her iki merdiven de yapının özgün halinde bulunmamakta olup camiye 1583 yılında eklenen kısımlar içerisinde konumlanmaktadır. Bu merdivenler haricinde 2. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) caminin dışına (güneybatı köşesine) eklenen hünkâr dairesinden batı duvarında konumlanan hünkâr mahfiline geçiş, batı duvarına galeri kotunda bir kapı açılarak sağlanmıştır (Görsel 4-5).

Doğu/batı ve kuzey duvarlarında konumlanan galeri katı Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camilerindeki iç mekân galerilerinde görülen bazı ortak tasarım özelliklerini taşımamakta ve birçok yönden farklılaşmaktadır. Bu galeri katının kuzey bölümünde cümle kapısının önüne gelen kısım bir miktar yükseltilmiş, buraya ulaşım için ise çift yönde basamaklar konulmuştur. Kuzey duvarında girişin iki yanındaki payandalar ve minare kaidelerinin önünde ise çok dar geçitler oluşturulmuş ve galeri katının kuzey duvarındaki kısmında ulaşım güçlükle sağlanabilmiştir. Mimar Sinan tarafından yapılan galeriler incelendiğinde bu galerileri taşıyan sütunların cephelerdeki pencerelerin önüne gelmeyecek biçimde, duvarların dolu kısmıyla aynı doğrultuda konumlandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla cephelerdeki doluluk/boşluk oranıyla uyumlu ve cephe tasarımıyla etkileşim içerisinde olan galeri tasarımları oluşturulmuştur. Atik Valide Sultan Camisi kuzey duvarında on dört sütuna ve doğu/batı

duvarlarında yedişer sütuna oturan galeri katında ise bu sütunlar arasında sabit bir uzaklık belirlenerek sütunların konumlandırılması yapılmıştır. Galeriye taşıyan sütunlar yapının cephelerinden bağımsız bir biçimde konumlandırılmış ve bu yüzden bazı sütunlar pencerelerin önünde yer almıştır (Çamay, 1989:82). Dolayısıyla konum, tasarım ve biçim özelliklerine göre incelendiğinde bu camideki galeri katının Mimar Sinan tarafından yapılmadığı anlaşılmaktadır (Görsel 13).

Görsel 13. Atik Valide Sultan Camisi kuzey ve batı duvarındaki iç mekân galerileri.

Caminin ilk yapımında kuzey duvarında cümle kapısının yukarısında iki katlı bir iç mekân galerisinin var olma ihtimali yüksektir. Bu galeri, 1583 yılında camiye eklenen galeri katının kuzey duvarındaki bölümünün yukarısında yer almaktadır. Böylece kuzey duvarında toplamda üç ayrı kotta, üç katlı bir galeri düzeni oluşturulmuştur. Özgün olduğu düşünülen iki katlı iç mekân galerisinin alt katı giriş kapısının üzerinde konumlandırılmış ve döşemesi konsollarla desteklenerek bir miktar ileriye çıkarılmıştır. En üst kattaki galeri ise merkezi kubbeyi taşıyan kuzey yönündeki kemerin üzengi seviyesinde yer almaktadır. Bu galerinin döşemesi ise kuzey duvarına, bu duvarda giriş kapısının iki yanındaki payandalara, (giriş kapısının üzerindeki galeride konumlanan) dört adet sütun ve teğet kemerlere oturmaktadır. Biçim, cephe ve tasarım özellikleri açısından bu tür bir galeri incelenen yapılardan Mesih Mehmet Paşa Camisi'nde (1585) kullanılmıştır. Mimar Sinan'la ilgili tezkirelerde ismi geçmemekle beraber yapım tarihi Mimar Sinan'ın son dönemine yakın olan Kazasker İvaz Efendi Camisi'nin de kuzey duvarında benzer bir galeri tasarımı bulunmaktadır. Yakın tarihli camiler içerisinde benzer örneklerin bulunması da bu galerilerin özgün olabileceğini göstermektedir. Ayrıca giriş kapısının üzerindeki iki katlı galeride kullanılan şebekeler profilleri bakımından doğu/batı ve kuzey duvarlarında yer alan galeri katı şebekelerinden farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma da iki katlı galerinin 1583 yılındaki genişletmeden önce yapılmış olabileceğini gösteren diğer bir unsurdur (Görsel 5).

Kuzey duvarında cümle kapısının üzerinde konumlanan iki katlı galerinin alt katında döşeme konsollarla desteklenerek bir miktar ileriye doğru uzatılmış ve bu uzatılan kısımda küçük bir delik açılmıştır. İki katlı galerinin alt katına ulaşım, kuzey duvarında cümle kapısının önünde yer alan en alt kattaki galeriden ahşap bir merdivenle ve bu delikten geçerek sağlanmaktadır. En üst kattaki galerinin döşemesinde de benzer biçimde bir delik açılarak dönel bir ahşap merdivenle bir alt kattaki galeriden buraya çıkış verilmiştir. Deliklerin oldukça küçük ve dar olması yüzünden iki katlı galerilere çıkış oldukça güç ve tehlikelidir. Dolayısıyla gerek konumları, gerek de biçim özelliklerine bakarak kuzey duvarında cümle kapısının üzerindeki iki katlı iç mekân galerisinin döşemelerinde açılan bu deliklerin sonradan oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Caminin özgün halinde bu birimler arasında bir bağlantı kurulmadığı ve büyük olasılıkla bu galerilerin herhangi bir çıkışlarının olmadığı düşünülmektedir. İncelenen örnekler içerisinde Şehzade Mehmet Camisi'nin doğu/batı duvarlarındaki giriş kapılarının üzerindeki galerilere, Rüstem Paşa Camisi'nin kuzey duvarında cümle kapısının üzerindeki galeriye ve Mesih Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey duvarında giriş kapısının üzerindeki iki katlı galerilerin üst katına çıkış bulunmamaktadır. Benzer örneklerin bulunması Atik Valide Sultan Camisi'nde de çıkışı olmayan galerilerin kullanılmış olabileceğini ve döşemelerdeki bu deliklerin sonradan açıldığını göstermektedir (Görsel 14).

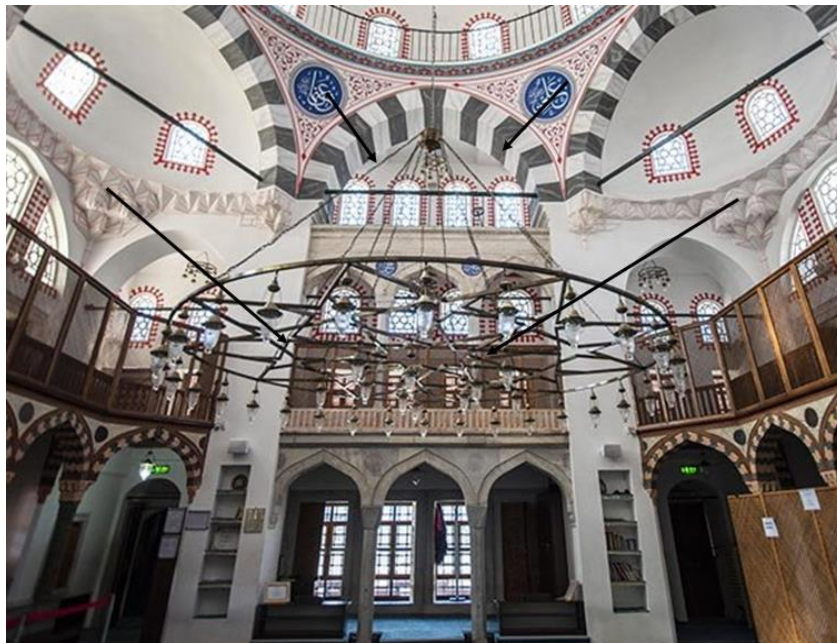

Görsel 14. Atik Valide Sultan Camisi kuzey duvarında cümle kapısının üzerinde yer alan iki katlı galeri.

Özgün biçimi büyük oranda bozulmuş olan galerilerin yer aldığı Haseki Hürrem Sultan Camisi, Molla Çelebi Camisi ve Atik Valide Sultan Camisi ilk yapılarındaki planlarına göre incelendiğinde tek kubbeli ve küçük boyutlu camiler oldukları görülmektedir. Harimin kapladığı alanın az ve yan sahnin dar olması nedeniyle yapıların özgün halinde doğu/batı duvarlarında iç mekân galerilerinin kullanılmama olasılığı, kuzey duvarında ise farklı tasarımlarda iç mekân galerilerine yer verilmiş olma ihtimali çok yüksektir. İç mekân galerileri Molla Çelebi Camisi'nde kuzey duvarı boyunca, Atik Valide Sultan Camisi'nde ise iki katlı olarak kuzey duvarında sadece giriş kapısının üzerinde kullanılmış olmalıdır. Atik Valide Sultan Camisi kuzey duvarındaki iki katlı galeri çözümünün bir örnek oluşturarak daha sonra Mesih Mehmet Paşa Camisi ve Kazasker İvaz Efendi Camisi'nde benzer biçimde kullanıldığı saptanmıştır (Görsel 15-16).

Görsel 15. Mesih Mehmet Paşa Camisi kuzey duvarındaki iç mekân galerileri.

Görsel 16. Kazasker İvaz Efendi Camisi kuzey duvarındaki iç mekân galerileri.

Sonuç ve Öneriler

Mimar Sinan tarafından inşa edilen İstanbul'daki 13 adet camide özgünlüğü büyük oranda korunmuş galeriler tespit edilmiştir. Galeri uygulamalarında kronolojik bir gelişim ya da değişim sürecinin bulunduğu ve bu sürecin kendi içerisinde dört döneme ayrıldığı saptanmıştır.

Birinci dönem 1547-1557 yılları arasında yer almakta olup Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi, Şehzade Mehmet Camisi ve Süleymaniye Camisi'ndeki galeriler bu dönem içerisinde ele alınmıştır. Bu dönemde galeri kullanımında ilk uygulamaların yapıldığı, öncül bir gelişim süreci ortaya konduğu, iç ve dış mekân galerilerinin tasarımıyla ilgili temel ölçüt ve ilkelerin belirlendiği tespit edilmiştir. 1558-1570 yılları arasını kapsayan ikinci dönemde Kara Ahmet

Paşa Camisi, Rüstem Paşa Camisi ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi'ndeki galeriler yer almaktadır. Bu dönemdeki galerilerde çeşitli strüktürel sistemler ve plan şemaları kullanılmış, mimari özelliklerine göre birbirinden farklı tasarımlar ortaya konmuş ve iç mekânda farklı etkiler oluşturmak için galerilerle çok sayıda deneme yapılmıştır. İkinci dönem galerilerinin mimari özelliklerinde görülen çeşitlilik ve yapılan çok sayıda denemeyle Edirne Selimiye Camisi öncesinde bu camideki özgün galeri kullanımının tasarlaması için bir hazırlık evresi oluşturulmuştur. Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Camisi, Piyale Paşa Camisi ve Azapkapı Sokollu Mehmet Paşa Camisi'nde yer alan galeriler Edirne Selimiye Camisi sonrası 1571 -1579 yılları arasında kapsayan üçüncü dönem içinde değerlendirilmiştir. Edirne Selimiye Camisi sonrası Mimarbaşı olarak konumunun daha da güçlendiği bu dönemde Mimar Sinan, galeri tasarımlarında ve galerilerin mekânla olan ilişkilerinde yeni arayışlar içerisine girmiş, mekân ve kütle tasarımlarında etkin bir öge olarak galerilerin kullanıldığı sıra dışı mimari çözümler üretmiştir. Bu dönem camilerinde galerilerin kapladıkları alanların önceki dönemdekilere göre genel olarak artırılması da galerilere ayrıca önem verildiğini göstermektedir. Zal Mahmut Paşa Camisi, Kılıç Ali Paşa Camisi, Mesih Mehmet Paşa Camisi ve Nişancı Mehmet Paşa Camisi'nde yer alan galeriler 1580 -1587 yılları arasında kapsayan dördüncü dönem içinde değerlendirilmiştir. Mimar Sinan mesleki hayatının son kısmında yer alan bu dönemde öncekilere göre çok daha sıra dışı galeri tasarımlarına yönelmiş ve galerileri yer aldıkları camilerin genel tasarımı ve kütle biçimlenmesinde birincil etmenler arasına almıştır (Tablo 1).

Mimar Sinan tarafından yapılan İstanbul camilerinde özgünlüğü kısmen korunmuş olan galerilerin ele alındığı bu makalede söz konusu galerilerin özgün kalan kısımları ve yapı öğeleri incelenerek bazı tespitler yapılmıştır. Böylece bu galerilerin, Mimar Sinan'ın İstanbul camilerindeki galerilerinde saptanan kronolojik genel gelişim sürecine göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu gelişim çizgisi içerisinde belirlenen dönemlere göre değerlendirildiğinde Haseki Hürrem Sultan Camisi birinci dönemde, Molla Çelebi Camisi ikinci dönemde ve Atik Valide Sultan Camisi üçüncü dönemde yer almaktadır. Bu camiler ilk yapımlarındaki planlarına göre incelendiğinde tek kubbeli ve küçük boyutlu camilerdir. Harimlerinin kapladığı alanın az olması ve dar yan sahınları nedeniyle yapıların özgün halinde doğu/batı duvarlarında iç mekân galerilerinin kullanılmadığı, kuzey duvarında ise farklı tasarımlarda iç mekân galerilerine yer verilmiş olabileceği saptanmıştır. Birinci dönemde yer alan Haseki Hürrem Sultan Camisi'nde, Mimar Sinan tarafından erken bir örnek olarak kuzey duvarında konumlanan bir iç mekân galerisinin yapılmış olma ihtimali bulunmasına karşılık bu galeri günümüze ulaşamamıştır. İkinci dönemde ele alınan Molla Çelebi Camisi'nde de günümüze özgün haliyle gelememiş bir iç mekân galerisinin kuzey duvarı boyunca yer aldığı tespit edilmiştir. Üçüncü dönemde yer alan Atik Valide Sultan Camisi'nde ise kuzey duvarında giriş kapısının üzerindeki iki katlı iç mekân galerisinin yapının ilk halinde de var olma ihtimali yüksektir. İki katlı bu tür galeri tasarımlarının bir örnek oluşturarak daha sonra Mesih Mehmet Paşa Camisi ve Kazasker İvaz Efendi Camisi'nde benzer biçimde kullanıldığı saptanmıştır. Konum özellikleri ve ulaşımı sağlayan merdivenlerine göre bu galerilerin özgün olma olasılığı yüksek bölümleri değerlendirildiğinde ise yer aldıkları dönemlerin genel özelliklerini taşıdıkları tespit edilmiştir.

Mimar Sinan mimari bir öge olarak galerilerin kullanımında büyük bir farklılık ortaya koymuş ve kendine özgü bir üslup oluşturmayı başarmıştır. Bu farklılık ve üslupla ilgili özelliklerin doğru bir biçimde açıklanması için büyük ölçüde değişime uğramış olan galerilerin, özgünlüğü büyük ölçüde korunmuş galerilerden ayrı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Ayvansarayî, H. E. (2001). *Hadikatü'l – Cevâmi, İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar* (A. N. Galitekin, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Çamay, N. (1989). *Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde mahfiller*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan (1. baskı)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Kutlu, Z. G. (2015). Mimar Sinan'ın ilk yirmi beş yıllık döneminde (1538-1563) inşa edilmiş, bazı İstanbul Camileri'nde bulunan mahfiller. *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 163-176.
- Ögel, S. (1990). Şehzade Mehmet Camii'nin dış yan sofaları. *Vakıflar Dergisi*, 21(1), 155-157.
- Ögel, S. (1996). Doğan Kuban'a Armağan. Z. Ahunbay, D. Mazlum & K. Eyüpgiller (Ed.), *Anıtsal mimari ve konut arasındaki ilişkiler yönünden Sinan yapılarına bir bakış*. içinde (s. 51-54). İstanbul: Eren Yayınları.
- Tanman, M. B. (1991). Atik Vâlîde Sultan Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (4. Cilt, s. 68-73). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ülgen, A. S. (1989). *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1. Ülgen, A. S. (1989). *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Levha 7. (solda); Yüksel, İ. A. (1994). *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri (1520-1566), cilt 6*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları. s.161. (sağda).
- Görsel 2. https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=9078, Erişim tarihi: 18.11.2022.
- Görsel 3. Ülgen, A. S. (1989). *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Levha 64. (solda); sorumlu yazar arşivinden, 2022. (sağda).
- Görsel 4. Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan (1. baskı)*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları. s.188. (solda ve sağda).
- Görsel 5. Ülgen, A. S. (1989). *Mimar Sinan Yapıları (Katalog)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Levha 139. (solda); sorumlu yazar arşivinden, 2021. (sağda).
- Görsel 6. Sorumlu yazar arşivinden, 2018.
- Görsel 7. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 8. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 9. Sorumlu yazar arşivinden, 2018.
- Görsel 10. Sorumlu yazar arşivinden, 2022.
- Görsel 11. Aras Neftçi arşivinden, 2013.
- Görsel 12. Aras Neftçi arşivinden, 2013.
- Görsel 13. Sorumlu yazar arşivinden, 2018.
- Görsel 14. Aras Neftçi arşivinden, 2013.
- Görsel 15. Aras Neftçi arşivinden, 2013.
- Görsel 16. Sorumlu yazar arşivinden, 2020.